

УДК 330.356.2

Шарпа О.С.
*кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри
загальної економічної теорії та економічної політики
Одеського національного економічного університету*

Sharah Olena
*Candidate of Sciences (Economics),
Senior Lecturer of the Department of
General Economic Theory and Economic Policy,
Odessa National University of Economics*

ЯКІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УМОВАХ ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ: ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА

QUALITY OF ECONOMIC GROWTH AMIDST TECHNICAL PROGRESS: THEORETICAL BACKGROUND AND UKRAINIAN EXPERIENCE

АНОТАЦІЯ

У статті на основі абстрактно-теоретичних положень класичної та неокласичної економічної теорії з'ясовано та розкрито розуміння якості економічного зростання в умовах технічного прогресу. Визначено доцільність якісних характеристик економічного зростання в сучасних умовах. Показано специфіку ефективності використання базових факторів виробництва, а саме капіталу й праці, в конкретно-історичних умовах розвитку вітчизняної економіки. Особливу увагу приділено використанню саме речового фактору як такого, що втілює досягнення науково-технічного прогресу. Проаналізовано співвідношення капіталоозброєності та продуктивності праці в українській економіці, виявлено порушення цього співвідношення. Показано динаміку капіталоемності та капіталовіддачі, на основі чого визначено низьку якість економічного зростання в національній економіці України. Визначено, що створення капіталозберігаючих галузей на основі НТР забезпечить низьку вартість економічного зростання та його високу якість.

Ключові слова: якість, економічне зростання, технічний прогрес, основний капітал, продуктивність праці, капіталоозброєність праці, капіталоемність.

АННОТАЦИЯ

В статье на основе абстрактно-теоретических положений классической и неоклассической экономической теории выяснено и раскрыто понимание качества экономического роста в условиях технического прогресса. Определена целесообразность качественных характеристик экономического роста в современных условиях. Показана специфика эффективности использования базовых факторов производства, а именно капитала и труда, в конкретно-исторических условиях развития отечественной экономики. Особое внимание уделено использованию именно вещественного фактора как такого, который воплощает достижения научно-технического прогресса. Проанализировано соотношение капиталовооруженности и производительности труда в украинской экономике, выявлены нарушения этого соотношения. Показана динамика капиталоемкости и капиталотдачи, на основе чего обосновано низкое качество экономического роста в национальной экономике Украины. Определено, что создание капиталосберегающих отраслей на основе НТР обеспечит низкую стоимость экономического роста и его высокое качество.

Ключевые слова: качество, экономический рост, технический прогресс, основной капитал, производительность труда, капиталовооруженность труда, капиталоемкость.

ANNOTATION

The problems of economic growth were in the focus of economic science at all times. Having ensured a high level of income,

stable GDP growth rates, the developed countries are concerned about the qualitative changes in economic advance unfolding under the influence of a of globalization calls and the new stage of scientific and technological progress. The result of this process is a reduction in resource intensity, capital intensity of production and accelerated growth of productivity of capital and labor. Unfortunately, today Ukraine is facing a significant decrease in domestic reproductive potential, which is caused by an increase in technological conservatism, a low level of renovation of the material and technical base, a low level of domestic investment in economic development, and low interest in the development of scientific and technical progress of capital owners. The presence of such problems negatively affects the quality of economic growth. Thus, Ukraine is faced with the issue of ensuring the growth of efficiency and the degree of competitiveness of the national economy, as well as achieves sustainable long-term growth rates. To answer this question, the article draws attention to the theoretical and methodological basis for understanding the quality of economic growth amidst technical progress. A retrospective analysis of the fundamental provisions of the classical and neoclassical economic theory, on the basis of which the specificity was determined of the effectiveness of using the fundamentals of production in the national economy – capital and labor amidst specific historical conditions of the progress of the national economy. Special attention is given to the use of the physical factor as a factor that encapsulates the achievements of scientific and technical progress. The basis of the analysis of the ratio between the rates of growth of capital-labor ratio and productivity growth rates and the influence of this ratio on the dynamics of capital productivity have been substantiated. The provisions of this paper may be used as a scientific and methodological basis for developing a strategy for improving the efficiency of national production and the quality of economic advance.

Key words: quality, economic growth, fixed capital, technological progress, labor productivity, capital-employment ratio, and capital capacity.

Постановка проблеми. В сучасному світі зростання економіки високорозвинених країн та країн, що провели успішні економічні реформи, забезпечується впровадженням прогресивної техніки та технологій. Широке використання досягнень науково-технічного прогресу в економіці змінює натурально-речові та вартісні характеристики основних факторів виробництва, а саме капіталу й праці. Результатом таких змін є прискорення зростання продуктивності капіталу й праці та досягнення високої якості економічного зростання.

Ринкові реформи, які проводилися з моменту проголошення незалежності України, були покликані створити ефективну економіку, що характеризується передовими технологіями, стійкими темпами зростання та високим добробутом населення. Однак реальність виявилась іншою. Як засвідчують статистичні дані, досягнути поставлених цілей не вдалося. Україна й досі розвивається в умовах переважно ресурсовитратної моделі економіки та відповідної їй структури економіки попереднього століття, для якої характерними є низька продуктивність праці, невисока конкурентоспроможність та технологічна відсталість. Така неефективна система суспільного виробництва приводить до низької якості економічного зростання України, відсуваючи її на периферійні позиції від провідних економічних центрів світу. Такий стан речей викликає питання про те, що не було враховано в процесі реформування. Вищесказане обумовлює необхідність теоретичного осмислення проблеми якості економічного зростання в умовах технічного прогресу задля поглибленого пізнання сутності процесів, що відбуваються сьогодні в економіці України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні теоретичні аспекти технічного прогресу та якості економічного зростання вивчали такі зарубіжні та вітчизняні дослідники, як А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, Дж.С. Мілль, Л. Вальрас, С. Кузнець, Дж. Кейнс, Р. Харрод, Е. Домар, Дж. Кларк, Р. Солоу, Л. Абалкін, С. Губанов, А. Аганбегян, В. Геєць, Б. Кваснюк, В. Тарасевич, П. Єщенко, М. Зверяков, Л. Жданова, Л. Шинкарук. Науковому дослідженню були піддані сутнісні характеристики економічного зростання та його якості, функціонування факторів виробництва. Були широко досліджені чинники зростання ефективності використання факторів виробництва. Особливість нинішніх досліджень полягає у їх пов'язуванні з ринковими перетвореннями в країні.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний науковий інтерес та ґрунтовні дослідження багатьох аспектів якості економічного зростання й підвищення ефективності використання факторів виробництва, залишається досі не розв'язаним питання специфіки якості економічного зростання в конкретно-історичних умовах розвитку вітчизняної економіки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в обґрунтуванні абстрактно-теоретичних положень щодо проблеми якості економічного зростання в умовах технічного прогресу задля здійснення спроби пов'язати їх з економічною практикою сучасної України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спершу теорія економічного зростання була представлена теорією відтворення. Вже з XVIII століття економічна теорія поставила питання про пропорції суспільного відтворення, підтримка

яких є необхідною для його безперервного здійснення. Першим спробував відповісти на це питання французький економіст Ф. Кене. Дослідник представив теорію відтворення суспільного капіталу, як систему кількісних взаємозв'язків в умовах стаціонарної економіки без технічного прогресу.

Однак з початку XIX століття проблема відтворення суспільного капіталу набуває іншого змісту. Увага вчених концентрується на зміні пропорцій суспільного відтворення під впливом технічного прогресу. Першим, хто сформулював цю проблему в такий спосіб, був С. Сісмонді. Далі з ним вступають в полеміку автори (К. Родбертус-Ягцов, Ю. фон Кірхман), які розглядають суспільне відтворення обов'язково в умовах технічного прогресу. Проте дослідники абстрагувалися від спожитого постійного капіталу, ототожнюючи відтворення з обсягами національного доходу.

Новим етапом дослідження суспільного відтворення стала теорія К. Маркса. Він здійснив спробу проаналізувати внутрішні взаємозв'язки між частинами річного продукту за вартістю та натурально-речовою формою, показуючи їх кількісне вираження у своїх знаменитих схемах відтворення, ввівши в дослідження постійний капітал, упущений попередниками. У схемах було показано, яким є співвідношення основних підрозділів економіки (I підрозділу, який виробляє інвестиційні товари, та II підрозділу, який виробляє споживчі товари); яке саме співвідношення необхідне для безперервного відтворення в розширеному масштабі, тобто економічного зростання. Однак під час розгляду обміну між основними підрозділами суспільного виробництва К. Маркс абстрагується від технічного прогресу (зростання органічної будови капіталу), відзначаючи, що, «для того, щоб відбувся перехід від простого до розширеного відтворення, виробництво підрозділу I повинно бути в змозі створювати менше елементів постійного капіталу для підрозділу II, але тією ж мірою більше для підрозділу I» [1, с. 565]. Таким чином, з позиції лінії розвитку К. Маркс продовжив дослідження Ф. Кене, а функціонально-макроекономічні теорії зростання продовжили лінію, яка йде від С. Сісмонді.

Послідовники К. Маркса, розвиваючи його теорію відтворення суспільного капіталу, включили в дослідження технічний прогрес. Використовуючи різні підходи, вони дійшли єдиного висновку про провідну роль підрозділу економіки, який виробляє інвестиційні товари та необхідності його переважного розвитку порівняно з підрозділом, який виробляє споживчі товари, тобто висновку про збільшення частки засобів виробництва в річному продукті суспільства.

Чому ж К. Маркс у схемах відтворення не врахував технічний прогрес? Зі схем К. Маркса можна зробити висновок, що ці схеми відображають таке явище, яке в сучасній економіці отримало назву нейтрального впливу технічно-

го прогресу на вартість маси засобів виробництва за збільшення їх виробництва та зростання продуктивності праці. Нейтральний технічний прогрес означає, що одночасно збільшується продуктивність праці та капіталу, тобто інновації, що заощаджують працю, врівноважуються з інноваціями, що заощаджують капітал. Проте ефективність технічного прогресу не може бути незмінною протягом усієї епохи машинного виробництва.

Однак проблема полягає в тому, що існує деяка суперечливість в марксистській класичній теорії: з одного боку, К. Маркс відзначає, що норма прибутку визначає ефективність використання всього капіталу, ступінь його зростання, а з іншого боку він зазначає, що якщо буде зростати більш швидкими темпами виробництво інвестиційних товарів, як наслідок, капіталоємність, то свідчитиме про спадну ефективність виробництва. Отже, фактично в марксистській теорії не врахована проблема ефективності та якості економічного зростання. Однак на те були свої підстави, а саме онтологічні, адже тодішній технічний прогрес був переважно капіталоємним.

Російський економіст Г. Фельдман розробив першу теоретичну модель економічного зростання стосовно радянської планової економіки 20-х рр. ХХ століття. Дослідник, інтерпретувачи двосекторну динамічну модель відтворення К. Маркса, побудував систему залежностей та отримав низку важливих коефіцієнтів, що характеризують ефективність економіки та джерела її зростання [2, с. 170].

Загалом висновок Г. Фельдмана полягав у тому, що темп економічного зростання залежить не тільки від нагромадження, що йде на збільшення капіталу, але й від ефективності цього капіталу. Крім того, темп зростання відображає співвідношення темпів зростання продуктивності праці та капіталоозброєності праці. Іншими словами, темп зростання залежить від капітало-віддачі. Таким чином, дослідник вперше запропонував розрахункові обмежувачі норми нагромадження. Зростання нагромадження має сенс тільки тоді, коли його приріст не приводить до зниження капіталовіддачі, яке перебиває результати зростання продуктивності праці.

Новий імпульс розвитку теорії економічного зростання та його якості був наданий у першій половині ХХ століття. Саме в цей період здійснився перехід від відтворювального підходу до розуміння економічного зростання до функціонально-макроекономічного, який в цілісному вигляді був вперше представлений в роботах Дж.М. Кейнса та його послідовників, а надалі розвивався в рамках економічної думки.

Викладаючи свою теорію, Дж.М. Кейнс виходив з деяких припущень. Дослідник розглядав всі економічні процеси в рамках короткострокового періоду, зокрема в його моделі основні параметри, насамперед запас капіталу, не змінювалися в часі, тобто не брався до уваги

приріст речових факторів виробництва (надходження чистих інвестицій). Таке припущення відповідає розгляду короткострокового періоду. Однак інвестиції не тільки створюють дохід, але й розширюють капітал, тобто в довгостроковій перспективі збільшують ресурси, якими може розпоряджатися суспільство. Виробництво має розширюватися таким чином, щоби забезпечити використання додаткових ресурсів, які можуть з'явитися в будь-який момент часу. Інакше з'являється надлишковий капітал, який в майбутньому може перешкоджати надходженню нових інвестицій, отже, зростанню доходу та зайнятості.

Концепція Дж.М. Кейнса за своєю природою є статистичною. Такий підхід був багато в чому обумовлений особливостями депресивної економіки 30-х рр. ХХ століття, коли проблема довгострокового економічного зростання, економічної динаміки не стояла на першому місці. Тоді Дж.М. Кейнсу важливо було відповісти на більш нагальне питання, що полягало в тому, як вивести економіку зі стану циклічного спаду.

Кардинальним чином ситуація змінилася в післявоєнний період. Економіка провідних західних країн, особливо США, набула високих темпів зростання, однак вони мали нестійкий, переривчастий характер. На перше місце виходить проблема економічної динаміки.

Вирішення питань економічної динаміки стало викликом часу, а першими, хто приймав цей виклик (кінець 40-х рр. ХХ століття), були англійський економіст Р. Харрод і американський економіст Е. Домар. Внаслідок близькості їхніх поглядів іноді говорять про єдину модель зростання Харрода-Домара. Особливістю цієї моделі є використання кейнсіанських передумов та методів аналізу економічної кон'юнктури у короткостроковому періоді для встановлення зв'язку між інвестиціями та темпами економічного зростання у довгостроковому періоді за відсутності технічного прогресу.

Загалом модель Харрода-Домара має такі узагальнення:

- 1) рівність інвестицій та заощаджень передбачає розгляд закритої економіки, що в умовах активної інвестиційної політики є неприйнятним;
- 2) зростання національного доходу є тільки функцією нагромадження капіталу; в моделі не відображається вплив технічного прогресу на ефективність суспільного виробництва; отже, моделі Р. Харрода та Е. Домара – це однофакторні моделі; передбачається, що попит на капітал за такої капіталоємності залежить тільки від темпів зростання національного доходу;
- 3) капіталоємність не залежить від співвідношення цін виробничих факторів, а визначається лише технічними умовами виробництва.

У більш пізній період (друга половина 1950-х – 1970-ті рр.) перспективи розвитку економіки все більше стали визначатися впливом факторів виробництва, що знайшло відображення в неокласичних теоріях економічного зростання.

Представники неокласичної теорії вважають, що суспільне виробництво є ефективним, якщо вироблений обсяг продукції є максимально можливим за використання точно визначених обсягів факторів виробництва, а саме капіталу та праці. Для оцінювання ефективності виробництва в науковий обіг вводиться поняття виробничої функції як моделі пізнання кількісних залежностей безпосередньо виробничого процесу.

Визначення обсягів факторів виробництва залежить від їх цін. Внаслідок зміни ціни на той чи інший фактор змінюється співвідношення цих факторів у виробництві. Звичайно, перевага віддається більш дешевому фактору виробництва.

Постійно мінливі економічні умови господарювання підштовхнули неокласиків врахувати інші умови виробництва, зокрема технічний прогрес. Зокрема, нідерландський економіст Я. Тінберген у 1937 р. в роботі «Економетричний підхід до проблем ділового циклу» вперше здійснив спробу включити у виробничу функцію абсолютно незалежний від економічної системи третій фактор екзогенного характеру, а саме технічний прогрес, як підвищення віддачі витрат у часі [3].

Далі неокласична теорія виробництва, будучи використаною для аналізу макроекономічних проблем, трансформувалася в теорію економічного зростання. Саму сутність цієї трансформації можна охарактеризувати як перехід від проблеми визначення цін факторів виробництва та виправдання наявної системи розподілу доходу до дослідження макроекономічних чинників зростання.

Неокласичний підхід до оцінювання вкладу технічного прогресу бере початок у теорії інноваційної діяльності. В рамках цього підходу Й. Шумпетером була зроблена одна з перших спроб дослідження технологічних зрушень. За Й. Шумпетером, процес упровадження технологічного нововведення полягає в пошуку нових способів комбінування факторів виробництва, отже, інновація приводить до зміни самої виробничої функції: «технічний прогрес ми визначимо строго за допомогою виробничої функції. Ця функція описує те, як змінюється кількість продуктів за зміни кількості факторів. Якщо замість зміни факторів ми змінимо форму функції, це й буде технічним прогресом» [4, с. 87]. В цьому разі технічний прогрес є силою, яка руйнує процес виробництва та сприяє зміні технологічного укладу, забезпечуючи рух до підвищення ефективності виробництва.

Значна роль у розробленні моделей макроекономічного зростання на базі апарату виробничих функцій належить Роберту Солоу. У 1956 р. у статті «Внесок у теорію економічного зростання» Р. Солоу на базі використання всього набору неокласичних аргументів описав модель виробництва та економічного зростання [5]. В моделі економічного зростання Р. Солоу зростання сумарного ВВП пояснюється зрос-

танням зайнятості, технічним прогресом та нагромадженням капіталу. Науково-технічний прогрес вводиться як працезберігаючий, він підвищує ефективність використання капіталу, але не знижує капіталоозброєність праці під час зростання продуктивності праці.

Оскільки з величезної кількості чинників, що впливають на зростання обсягів виробництва, практично неможливо виділити вплив тих, які безпосередньо пов'язані з розвитком науки й техніки, то в більшості робіт так званий внесок технічного прогресу у збільшення обсягів виробництва ототожнювався із загальним ефектом, обумовленим усіма факторами, окрім праці та капіталу.

Оскільки технічний прогрес не можна виміряти безпосередньо, то Р. Солоу оцінював його вплив як різницю між темпом приросту ВВП та середньозваженим темпом приросту праці й капіталу (згодом таку досить умовну оцінку стали називати «залишком Солоу», який був у центрі уваги під час здійснення розрахунків ефективності суспільного виробництва). Оцінки внеску праці й капіталу визначалися з урахуванням частки заробітної плати та прибутку у ВВП.

Розглядаючи продуктивність праці як функцію зростання капіталоозброєності праці та технічного прогресу, Р. Солоу дійшов висновку, що в економіці США в першій половині ХХ століття близько 12,5% усього приросту продуктивності праці за сорокарічний період зобов'язані зростанню рівня капіталоозброєності, а 87,5% – технологічному прогресу.

Таким чином, модель Солоу, на відміну від моделі Харрода-Домара, показує, що в довгостроковому періоді зростання виробництва залежить від темпу технічного прогресу. Саме цей екзогенний фактор може підтримати безперервне зростання виробництва, отже, зростання добробуту населення, що виражається у зростанні випуску та споживання на душу населення, а також виявляє вплив на ефективність суспільного виробництва пропорцій між використаними капіталом та працею, а саме капіталоозброєності та продуктивності праці.

Досі виконано та опубліковано сотні досліджень щодо кількісного визначення темпів технічного прогресу та його внеску у виробництво з використанням апарату виробничих функцій. У табл. 1 зведені порівняльні дані найбільш відомих досліджень вкладу базових факторів, тобто так званих внесків капіталу, праці й технічного прогресу, в економічне зростання США за різні періоди часу.

Дані, представлені в табл. 1, свідчать про те, що технічний прогрес у представлених дослідженнях перевищує внесок двох інших факторів виробництва, а саме праці та капіталу, а іноді пояснює більш 2/3 зростання суспільного виробництва.

Однак навряд чи можна визнати вдалими численні спроби оцінити якісну складову економічного зростання під виглядом внеску НТП

Таблиця 1

Трактовка різними вченими внеску базових факторів виробництва в економічне зростання США [6, с. 18]

Прізвище автора	Досліджуваний період, роки	Внесок фактору капіталу, К	Внесок фактору праці, L	Внесок фактору технічного прогресу
Абрамовиц (1956 р.)	1869–1953	22	48	33
Кузнець (1971 р.)	1889–1929	34	32	34
Хендрік (1961 р.)	1889–1953	21	34	44
Денісон (1962 р.)	1909–1929	26	32	33
Солоу (1957 р.)	1909–1949	21	24	51
Денісон (1962 р.)	1929–1957	15	16	58
Кузнець (1971 р.)	1929–1957	8	14	78
Кузнець (1971 р.)	1950–1962	25	19	56
Хендрік (1973 р.)	1948–1966	21	24	56
Йоргенсен, Голлоп, Фраумені (1987 р.)	1948–1979	12	20	69

шляхом використання апарату виробничої функції. Загалом, як і всі моделі, що використовуються в мікро- та макроекономіці, модель виробничої функції базується на методології, яка передбачає обмеження аналізу зовнішніми кількісними співвідношеннями без постановки питання про якісний зміст. З цієї точки зору єдиним видом зв'язку, що існує між елементами виробництва, є функціональні зв'язки. Відмінною особливістю є широке використання математичної логіки.

В подальшому підвищена увага до якості економічного зростання припала на період 70-х рр. ХХ століття, проте нині особливий інтерес до проблеми виявили радянські економісти, у яких досі сформувалося відчуття розриву між стрімким зростанням продуктивності праці в соціалістичній економіці та низьким рівнем ефективності виробництва.

Так, єдиним критерієм та показником ефективності суспільного виробництва радянської економіки була продуктивність праці; продуктивність капіталу залишилася за рамками дослідження економічної теорії. Отже, є тенденція до зниження ефективності радянської економіки саме за показником ефективності використання капіталу (основних фондів). Фондоємність зростала протягом тривалого часу, а фондвіддача – знижувалась. Результатом є зростання граничних витрат на забезпечення приросту національного доходу, тобто цей приріст стає більш дорогим. Причиною є прихильність концепції про переважне зростання виробництва засобів виробництва (виробництво інвестиційних товарів), яка була покладена в основу планування радянської економіки з 20-х рр.

На сучасному етапі розвитку української економіки одним із провідних показників під час

Рис. 1. Темп зростання продуктивності праці та капіталоозброєності, % до попереднього року (в постійних цінах 2010 р.)

Джерело: розраховано, побудовано автором на основі даних джерела [7]

характеристики якості економічного зростання є якісна та кількісна характеристика співвідношення обсягів основного капіталу та ВВП, що виражається показником капіталоемності (вартість капіталу, що припадає на вартість випуску продукції) або зворотним йому показником капіталовіддачі (вартість випуску продукції, що припадає на вартість капіталу). Показник капіталовіддачі пов'язаний із продуктивністю праці (випуск продукції на одного працівника) та її капіталоозброєністю (обсяг капіталу, який припадає на одного працівника). Співвідношення цих величин більш детально характеризує вартість економічного зростання.

Дані, представлені на рис. 1, показують порушення співвідношення темпів зростання продуктивності праці та капіталоозброєності. Загалом капіталоозброєність зростає швидше, ніж продуктивність праці. У 2017 році порівняно з 2000 роком капіталоозброєність зросла в 2 рази, а продуктивність праці – в 1,7 разів. За весь досліджуваний період темпи зростання продуктивності праці порівняно з темпами зростання капіталоозброєності праці є невеликими.

Така тенденція співвідношення показує низьку ефективність вітчизняного суспільного виробництва та низьку якість використання основних засобів, які не відповідають сучасному науково-технічному прогресу. Результатом

цього є зниження капіталовіддачі та зростання капіталоемності (табл. 2).

З табл. 2 видно, що співвідношення зростання виробництва, основних засобів та капіталовіддачі в українській економіці складалося неоднозначно. Капіталовіддача знижувалась, а капіталоемність зростала. Загалом за 2000–2017 роки зростання ВВП склало 137,1%, зростання основних засобів – 195,7%, а капіталовіддачі – 69,5%. Зниження капіталовіддачі негативно вплинуло на зростання ВВП та компенсувалося збільшенням фізичного обсягу основних засобів. У 2008 р. порівняно з 2000 р. ВВП склав 172,8%, капіталовіддача – 133,1%, а фізичний обсяг основних засобів збільшився на 6,2%. Значна частина основних засобів не використовувалась або використовувалась неповністю. У 2009–2017 рр. ситуація суттєво змінилась, адже ВВП зріс на 8%, основні засоби збільшилися на 51,3%, а капіталовіддача зросла на 5,2%. Таким чином, у 2009–2017 рр. зростання основних засобів випереджало зростання ВВП, а капіталовіддача знижувалася, «з'їдаючи» весь приріст, пов'язаний зі збільшенням основних засобів.

Отже, внаслідок того, що капіталоозброєність зростала більш швидкими темпами, ніж продуктивність праці, знижувалась капіталовіддача та зростала капіталоемність виробни-

Таблиця 2

Зміна капіталоемності в економіці України (в постійних цінах 2010 р.)

Рік	ВВП, млн. грн.	Темпи зростання ВВП, % до попереднього року	Вартість основних засобів, млн. грн.	Темпи зростання основних засобів, % до попереднього року	ВВП на гривню основних засобів, грн.	Капіталоемність виробництва, грн.
2000	736 703	–	4 783 786	–	15,40	6,5
2001	801 770	108,8	4 801 018	100,4	16,70	6,0
2002	844 582	105,3	4 910 360	102,3	17,20	5,8
2003	924 957	109,5	4 946 294	100,7	18,70	5,3
2004	1 034 059	111,8	5 119 104	103,5	20,20	5,0
2005	1 065 818	103,1	5 329 090	104,1	20,00	5,0
2006	1 146 515	107,6	5 538 720	103,9	20,70	4,8
2007	1 240 711	108,2	5 824 934	105,2	21,30	4,7
2008	1 268 546	102,2	6 188 029	106,2	20,50	4,9
2008 р., % до 2000 р.	–	172,8	–	129,3	133,1	75,4
2009	1 076 533	84,9	6 485 139	104,8	16,60	6,0
2010	1 079 346	100,3	6 386 663	98,5	16,90	5,9
2011	1 138 338	105,5	6 775 821	106,1	16,80	6,0
2012	1 141 055	100,2	7 176 447	105,9	15,90	6,3
2013	1 140 750	100,0	7 554 636	105,3	15,10	6,6
2014	1 066 001	93,4	7 838 243	103,8	13,60	7,4
2015	961 821	90,2	7883 779	100,6	12,20	8,2
2016	985 299	102,4	8 912 864	113,0	11,0	9,0
2017	1 009 597	102,5	9 365 749	105,1	10,7	9,3
2017 р., % до 2008 р.	–	80,0	–	151,3	52,1	189,8
2017 р., % до 2000 р.	–	137,1	–	195,7	69,5	143,1

Джерело: розраховано автором на основі даних джерела [7]

цтва. Загалом за весь досліджуваний період капіталоемність в порівнянних цінах збільшилася з 6,5 грн. у 2000 р. до 9,3 грн. у 2017 р. Ця тенденція суттєво обмежувала можливості зростання виробництва та заміщення праці капіталом. Причина низької еластичності заміщення праці капіталом викликана несвоєчасною заміною застарілого обладнання та інших елементів основних засобів.

Таким чином, відповідаючи на питання про те, що не було враховано у процесі реформування, можемо впевнено зазначити, що в процесі реформування української економіки поза увагою залишилась ефективність функціонування капіталу як фактору виробництва.

Висновки. Відповідно до ретроспективного зіставлення поглядів класичної та неокласичної економічної теорії на проблему економічного зростання та його якості в умовах технічного прогресу якість економічного зростання в сучасних умовах є складною, багатофакторною функцією, що виражає його залежність від якості техніко-технологічних факторів процесу виробництва, що визначають рівень інтенсивності економічного зростання. Основним фактором якості економічного зростання є речовий фактор виробництва, який втілює науково-технічний прогрес.

Щодо ресурсовитратної моделі української економіки, для якої характерними є низькі продуктивність праці, капіталовіддача, конкурентоспроможність та технологічна відсталість, то її витоки слід шукати в радянській адміністративно-командній економіці. Надання переваги виробництву інвестиційних товарів, прискорений розвиток важкої промисловості, нарощування військового потенціалу, значне збільшення сировинного сектору, безумовно, досі накладають свій відбиток на структуру української економіки, багато в чому обумовлюючи її неефективність та низьку якість економічно-

го зростання. З огляду на конкретно-історичні умови української економіки стоїть питання про такий розвиток економіки, який забезпечить створення капіталозберігаючих галузей та низьку вартість економічного зростання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. Москва : Политиздат. Т. 24. 1961. 649 с.
2. Теория капитала и экономического роста : учебное пособие / под ред. С. Дзарасова. Москва : изд-во МГУ, 2004. 400 с.
3. Tinbergen J. An Econometric Approach to Business Cycle Problems. Paris, 1937. 73 p.
4. Schumpeter J. Business Cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of Capitalist Process. NY : McGraw-Hill Book Company, 1939. 461 p.
5. Solow R. Contribution to the Theory of Economic Growth. *The Quarterly Journal of Economics*. 1956. Vol. 70. No. 1. P. 65–94.
6. Бажал Ю. Економічна теорія економічних змін : навчальний посібник. Київ : Заповіт, 1996. 238 с.
7. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 04.06.2019).

REFERENCES:

1. Marks K., Enhel's F. (1961) *Sochynenyuya [Writings]*. Moskva : Polytyzdat.
2. *Teoriya kapitala i ekonomicheskogo rosta* (2004). Pod red. S. Dzarasova. M. : izd-vo MGU. 400 s.
3. Tinbergen J. (1973) *An Econometric Approach to Business Cycle Problems*. Paris, 73 p.
4. Schumpeter J. (1939) *Business Cycles. A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of Capitalist Process*. NY : McGraw-Hill Book Company, 461 p.
5. Solow R (1956). *Contribution to the Theory of Economic Growth. The Quarterly Journal of Economics*. Vol. 70. No. 1. P. 65–94.
6. Bazhal Yu. (1996) *Ekonomichna teoriya ekonomichnikh zmin : navch. posibn. K. : Zapovit*, 238 s.
7. *Ofitsynyy sayt derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny*, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 04.06.2019).